

14. Про основні правила роботи державних архівів України : Рішення Колегії державного комітету архівів України від 03.02.2004 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.archives.gov.ua/Law-base/>, вільний. Назва з екрана.
15. Радченко В. Створення елементів національної системи інформаційних ресурсів з науково-технічної та економічної інформації / В. Радченко // Бібл. вісн. — 2000. — № 3. — С. 2-6.
16. Соляник А. А. Документні потоки та масиви : навч. посіб. / А. А. Соляник; Харк. держ. акад. культури. — Х. : ХДАК, 2000. — 112 с.
17. Твердохліб О. Інформаційний державноуправлінський ресурс: Сутність та класифікація / О. Твердохліб // Управління сучасним містом. — 2007. — №1-12. — С. 1-8.
18. Твердохліб О. Семантико-етимологічний аналіз категорії «інформаційний ресурс» у державному управлінні / О. Твердохліб // Управління сучасним містом. — 2007. — №1-12. — С. 34-46.
19. Цаленко М. Ш. Основи теорії інформаційних ресурсів: задачі і характеристики / М. Ш. Цаленко // Научно-техническая информация. — 2004. — № 12. — С. 1-8. — (Серия «Организация и методика информационной работы»).
20. Шемаєва Г.В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : моногр. / Г. В. Шемаєва; Харк. держ. акад. культури. — Х. : ХДАК, 2008. — 289 с.

Надійшла до редколегії 19.12.2011 р.

УДК: [930.25:303.436.2]:124.1.011.1

М. М. ВАСИЛЬЧЕНКО

КОНЦЕПЦІЯ СИНЕРГЕТИКИ В ДОСЛІДЖЕННІ АРХІВУ ЯК СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ

Розглянуто основні напрями застосування концепції синергетики в дослідженні архіву як соціально-комунікаційної структури.

Ключові слова: синергетика, архів, соціальні комунікації, нелінійна відкрита система, біфуркація, аттрактор, флуктуація.

Рассмотрены основные направления применения концепции синергетики в исследовании архива как социально-коммуникационной структуры.

Ключевые слова: синергетика, архив, социальные коммуникации, нелинейная открытая система, бифуркация, аттрактор, флуктуация.

The basic directions of application of concepts of synergetics in archive research as socially-communication structure are considered.

Key words: synergetics, archive, social communications, nonlinear open system, bifurcation, attractor, fluctuation.

На сучасному етапі розвитку інформаційної ери, в епоху глобальних змін і трансформаційних процесів у політиці, економіці, суспільному та культурному житті, які відбуваються у світі в цілому та нашій

державі зокрема, особливо важливого значення набувають теоретичні та прикладні дослідження в царині багаторівневої, багатоцільової та багатофункціональної системи соціальних комунікацій. Сучасні структури системи соціальних комунікацій (бібліотеки, архіви, музеї, засоби масової комунікації, служби науково-технічної інформації, виставкові, рекламні, PR-агенції та ін.) є посередниками між зростаючими обсягами інформації в широкому розумінні й суспільством, найважливішими підсистемами, які зберігають, використовують та розповсюджують соціально значущу документну інформацію в часі та просторі.

Окреме визначальне місце серед структур системи соціальних комунікацій належить архівові, покликаному зберігати, використовувати, аналізувати, синтезувати, поширювати etc. соціально значущу ретроспективну документну інформацію через її актуалізацію і всебічне задоволення потреб у ній української та міжнародної спільноти в глобальному вимірі.

Однією з головних частин будь-якого наукового дослідження є його методологічна база, система наукових парадигм, концепцій, підходів, прийомів та принципів. Методологія — це концентрований виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання оптимально-об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища, що є предметом вивчення [18, с. 56]. Апологія архіву як соціально-комунікаційної структури й архівного документа як засобу комунікації крізь історичний час і простір, як цілісності матеріальної основи та духовного світосприйняття можлива лише в контексті дослідження загальногуманітарного міждисциплінарного дискурсу, до якого слід долучити всі науки.

На нинішньому етапі розвитку архівознавства як наукової системи та навчальної дисципліни аксіологічною стає теза про те, що воно повинно бути відкритим для всіх без винятку наук і дисциплін, наукових гіпотез та думок.

Протягом останнього десятиліття в теоретико-методологічних дослідженнях у галузі філософії, історії, теорії управління, економіці та ін. все частіше використовується концепція синергетики (теорія дисипативних структур, теорія динамічного хаосу, «науки про складне» та ін.). Виникнення базових концепцій синергетики пов'язане з ім'ям лауреата Нобелівської премії в галузі хімічної фізики І.Р. Пригожина [13, 14, 15, 16].

Синергетика — це теорія самоорганізації складних нелінійних нерівноважних дисипативних відкритих систем. Вона базується на таких поняттях як синергізм, нелінійність, когерентність, відкритість, ентропія, хаос, імовірнісні процеси, стійкість та нестійкість, біфуркація, дисипація, організація та самоорганізація, флуктуація та ін. [10, с. 278]. Синергетику називають «наукою про складне», вченням про самоорганізацію, про універсальні закономірності еволюції складних динаміч-

них систем, що зазнають суттєвих змін станів у періоди нестабільності [4, с. 98].

Відповідно до синергетичного підходу, розвиток слід розуміти як послідовність тривалих періодів, які відповідають стабільним станам системи, вони перериваються короткими періодами хаотичної поведінки («біфуркаціями»), після чого відбувається перехід до наступного стійкого стану («атрактора»), вибір якого визначається, зазвичай, флуктуаціями в точці біфуркації. Згідно із синергетикою, лінійність розвитку процесів та рівноважні стани в реальності не завжди є домінуючими [11, с. 76].

Актуальність аналізу концепції синергетики в дослідженні архіву як соціально-комунікаційної структури полягає в нелінійних трансформаційних змінах, які відбуваються в цій підсистемі соціальних комунікацій на сучасному етапі, у стратегічних та тактичних напрямках перетворень в архівній справі загалом, які «відкриваються» завдяки застосуванню вищеозначеної теорії. Наразі діяльність (зокрема інноваційна) й організаційно-функціональні трансформації архіву як соціально-комунікаційної структури з позицій синергетики як методологічної основи дослідження ще не були предметом глибокого та системного наукового аналізу. **Мета** статті — окреслити основні напрями застосування концепції синергетики в дослідженні архіву як соціально-комунікаційної структури.

Одним з напрямів використання концепції синергетики в дослідженні архіву як підсистеми соціальних комунікацій є напрям аналізу його організаційно-функціональних трансформацій в історичній ретроспективі. На сучасному етапі розвитку архіву як соціально-комунікаційної структури цілком закономірною є його поліфункціональність. Розглядаючи організаційно-функціональну еволюцію архівів як структур системи соціальних комунікацій в історичній ретроспективі з позицій синергетики, обстоюючи нелінійну природу їх виникнення та подальшого розвитку в часі й просторі, слід підкреслити, що саморозвиток цієї відкритої системи не виключає причинно-наслідкових взаємозв'язків. Водночас теорія диференційних рівнянь дозволяє дійти висновку про наявність математичних закономірностей функціонування нелінійних систем [2]. Згідно з теорією диференційних рівнянь, найдоцільнішим шляхом виходу нелінійної відкритої системи з кризового стану є швидке її переведення з гіршого стану через хаос до стану атрактора. Але логічним у цьому сенсі постає запитання: чи поліпшить стан відкритої системи швидкий непередбачуваний перехід? Логічним у цьому разі вважаємо твердження, що поліпшення стану можливе лише за наявності закладених у ньому якісних характеристик та біфуркаційних можливостей, які в умовах зміни стану зовнішнього середовища поліпшать внутрішні характеристики відкритої нелінійної системи для її подальшого організаційно-функціонального розвитку у вищеозначеному середовищі. І, взагалі, зміна стану та загальних характеристик певного

соціально-комунікаційного середовища незмінно зумовлює зміну стану його складових підсистем, зокрема й архіву. Тобто зовнішні впливи часто є ключовими й основними передумовами, які спричиняють зміни в діяльності архіву в часі та просторі.

Концепцію синергетики можна використовувати в процесі аналізу розвитку окремих подій і явищ в історії архівної справи. Якщо розглядати архів як соціально-комунікаційну структуру та відкриту нелінійну систему, то стають зрозумілішими короткотермінові періоди хаотичної поведінки, які відомі нам упродовж історії розвитку архівної справи в Україні. Жорсткість та однозначність, лінійність будь-якої системи тією або іншою мірою та в певний проміжок часу можуть призвести до нестійкої хаотичної поведінки та можливого її краху. Наприклад, жорсткість ідеологічного контролю адміністративно-командної системи управління архівною справою в СРСР, однозначність та лінійна безпосередність, суб'єктивність рішень щодо її розвитку, стандартизація застарілого технологічного, технічного, матеріального інструментарію призвели до нестійкого стану системи наприкінці 1980 — на початку 1990-х рр. (біфуркація) та, зрештою, до переходу в наступний стійкий стан (атрактор). Узагалі, зважаючи на концепцію синергетики, хаос являє собою такий же закономірний етап розвитку будь-якої складної нелінійної системи, як і порядок та стабільний стан. Вибір подальшого шляху розвитку архівів у системі соціальної комунікації в напрямі лібералізації доступу до соціально значущої ретроспективної документної інформації, демократизації «архівного життя» визначився 24 грудня 1993 р. з прийняттям першої редакції Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» (флуктуація в точці біфуркації). Важливим напрямом досліджень за своєю прикладною значущістю є аналіз ступенів жорсткості функціонування нелінійної відкритої системи — архіву в сучасному соціально-комунікаційному середовищі.

Саморозвиток архівів як відкритих нелінійних систем, поряд з бібліотеками та музеями в сучасному соціально-комунікаційному середовищі можна вивчати з позицій аналізу й обчислення потенційних можливостей організаційно-функціональних трансформацій та подальших шляхів реалізації концептуальних напрямів еволюції. Архів як відкрита нелінійна система в сучасному соціально-комунікаційному середовищі одночасно розвивається в декількох напрямках: як поліфункціональна структура системи соціальних і наукових комунікацій [5, 6 та ін.], відбуваються процеси їх цілеспрямованого поступу до центрів аналізу соціально значущої ретроспективної документної інформації, до «високоорганізованих та добре технічно оснащених інформаційних центрів, діяльність яких повністю охоплює автоматизований процес збору, накопичення, зберігання та обробки даних» [17, с. 148]. Водночас архіви залишаються головними зберігачами «документальної пам'яті ноосфери» [7] та «соціальної пам'яті» [9, 12 та ін.], ретрансляторами ретроспективної інформації в «архівному інформаційному середовищі»

[1], як центри управління архівною справою та діловодством певної адміністративно-територіальної одиниці (обласні державні архівні установи) та ін. Вищезначені напрями не протиставляються один одному, а, навпаки, доповнюють і зміцнюють його місце в глобальній суспільно-комунікаційній парадигмі й надають змогу досліджувати архів як складну нелінійну відкриту систему.

На сучасному етапі розвитку архіву як соціально-комунікаційної структури виокремлюються різні засоби й форми користування архівними документами та використання соціально значущої ретроспективної документної інформації, що є нелінійними, постійно взаємодіючі та перетинаючись між собою: у наукових дослідженнях; соціально-культурній діяльності; засобах масової комунікації (преса, радіо, телебачення); на виставках, презентаціях, конференціях, семінарах, симпозіумах; політичній сфері (при складанні нормативно-правових документів); економіці; судовій системі; складанні генеалогічного древа; при задоволенні соціально-правових запитів. У цьому сенсі важливим є системний аналіз, співвідношення даних фондів різних архівних установ. Тобто важливим напрямом у дослідженні архіву як підсистеми соціальних комунікацій, зважаючи на основні положення теорії дисипативних структур, можна назвати соціальне партнерство та соціальну взаємодію з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами й організаціями різних форм власності, засобами масової комунікації, суспільством загалом як нелінійні процеси.

Окремо слід сказати про нелінійність засобів електронної комунікації архівів за допомогою технології посилання (лінки). Використання посилань в електронній комунікації архіву заохочує нелінійне мислення — споживач соціально значущої ретроспективної документної інформації орієнтується на певну тему, яка його зацікавила, а не на певний установлений порядок. Засоби нелінійної комунікації достатньо активно використовують архіви в нашій державі. На офіційному Інтернет-сайті Державного комітету архівів України [3] розміщені документальні виставки в режимі on-line [8], які пропонують посилання на архівні документи і матеріали, розміщені, зокрема, в територіально роз'єднаних архівних установах. Засоби нелінійних посилань дозволяють поєднати в єдиному сучасному соціально-комунікаційному середовищі ретроспективну документну інформацію та її споживачів, незважаючи на територіальну роз'єднаність. Тематичний покажчик документальних виставок містить такі розділи:

- автограф української історії;
- Голодомор;
- історія державності;
- радянський тоталітаризм;
- вибори;
- персоналії;

- Друга Світова війна;
- Чорнобиль;
- пам'ятні дати;
- катастрофи в архівах;
- різне;
- документальні виставки on-line регіональних архівів;
- бібліографічні виставки Фонду Президентів України [8].

Крім того, на Інтернет-сайті Державного комітету архівів України розміщені посилання на Архівний портал ЮНЕСКО, Е-Архів громадянського суспільства, Спілку архівістів України та ін., що дозволяє, в разі необхідності, налагодити комунікаційні зв'язки з ними, використовуючи як ретроспективну, так і новітню інформацію цих ресурсів. Завдяки зазначеним засобам нелінійної комунікації поглиблюється інтеграція архівів до електронного середовища інформаційного суспільства.

Ідея нелінійності містить багатоваріантність, альтернативність вибору шляхів еволюційного розвитку, організаційно-функціональних трансформацій у різні періоди часу, їх незворотність. Згідно з концепцією синергетики, нелінійні процеси з хаотичними режимами майже неможливо надійно прогнозувати, оскільки розвиток здійснюється через випадковість вибору шляху в момент біфуркації [4, с. 104]. Водночас нелінійні процеси тієї чи іншої мірою, з певним елементом імовірності можна прогнозувати. Актуальним у цьому контексті є звернення до основних законів теорії комунікації. Аналізуючи їх, можна дійти висновку, що на певному історичному проміжку часу в соціально-комунікаційному середовищі виникає лише певна кількість реальних напрямів, які приводять зрештою до стійкого кінцевого стану (атрактора). Прикладом у цьому контексті є аналіз розвитку архівної справи після закінчення Першої світової та Громадянської війн. Децентралізація архівної справи в довоєнний час і складні повоєнні реалії призвели до нестійкого хаотичного стану всієї системи цих установ на початку 1920-х рр. У цей час фактично єдиним реальним напрямом поліпшення нестійкого стану архівів, зважаючи на тогочасні історичні реалії, була централізація архівної справи загалом. У 1918 р. РНК РРФСР прийнято декрет «Про реорганізацію і централізацію архівної справи». У січні 1919 р. у Харкові в складі Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини (ВУКОМПС) Наркомосвіти УРСР створено архівно-бібліотечну секцію — всеукраїнську установу з керівництва архівною справою. Пошуки шляхів удосконалення керівництва архівними установами і партійно-державного контролю за їхньою діяльністю привели до реорганізації архівних органів управління. Окреслені флуктуації в точці біфуркації архівної справи на перехідному етапі 1918 р. забезпечили стійкий стан (атрактор) архівної системи в цілому та сприяли налагодженню внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків архівів у тогочасному соціально-комунікаційному середовищі.

Узагалі, провідною силою розвитку архіву як соціально-комунікаційної структури інформаційного суспільства є постійне протиріччя між ним та зовнішнім середовищем, що може призвести (і призводить) до нестійкого стану цієї відкритої нелінійної системи та ставить перед архівом і контингентом споживачів соціально значущої ретроспективної документної інформації з їх безперервно зростаючими, змінюваними в часі та просторі, інформаційними потребами, з одного боку, і можливостями архіву з їх повноцінного задоволення та розвитку, з іншого.

Актуальність подальших досліджень архіву як структури системи соціальних комунікацій з позицій концепції синергетики як загальнонаукової та метатеорії дозволяє вивчати різні етапи та віхи організаційно-функціональних трансформацій архіву в різних суспільно-комунікаційних системах, визначати основні моделі інноваційного розвитку архіву та зміну концептуальних парадигм у його світосприйнятті, взаємодію (як нелінійний складний процес) архіву з іншими підсистемами соціальних комунікацій на різних рівнях та ін.

Таким чином, застосування концепції синергетики в дослідженні архіву як соціально-комунікаційної структури уможливило співвіднести й доповнити класичну методологію та загальновідомі принципи і підходи, спробувати виявити багатоваріантність та багатофункціональність у розвиткові цієї відкритої складної нелінійної системи і з нових наукових позицій осмислити й проаналізувати подальші шляхи розвитку архівних установ у глобальному інформаційному світовому просторі.

Список літератури

1. Автократов В. Н. Теоретические проблемы отечественного архивоведения / В. Н. Автократов. — М. : РГГУ, 2001. — 396 с.
2. Арнольд В. И. Геометрические методы в теории обыкновенных дифференциальных уравнений / В. И. Арнольд. — Ижевск : Ижевская республиканская типография, 2000. — 2-е изд., испр. и доп. — 400 с.
3. Архіви України: Офіційний веб-сайт Державного комітету архівів України [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua>. — Назва з екрана.
4. Бородкин Л. И. «Порядок из хаоса»: концепции синергетики в методологии исторических исследований / Л. И. Бородкин // Новая и новейшая история. — 2003. — №2. — С. 98–118.
5. Васильченко М. М. Архів як центр соціальної та наукової комунікації / М. М. Васильченко // Вісн. Харк. держ. акад. культури. — Х., 2009. — Вип. 28. — С. 67–77.
6. Васильченко М. М. Трансформаційні процеси функціонування архіву в сучасному соціально-комунікаційному середовищі / М. М. Васильченко // Вісн. Харк. держ. акад. культури. — Х., 2010. — Вип. 30. — С. 166–173.
7. Гельман-Виноградов К. Б. Документальная память ноосферы как новый объект познания (к постановке проблемы) / К. Б. Гельман-Виноградов // Междунар. форум по информации и документации : науч. журн. Междунар. федерации по информации и документации. — 1992. — Т.17. — №1. — С. 8–16.

8. Документальні виставки on-line [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Sections/>. — Назва з екрана.
9. Илизаров Б. С. Социальные функции архивов СССР : автореф. дис. ... д-ра ист. наук / Б. С. Илизаров. — М. : МГИАИ, 1986. — 39 с.
10. Ильганаева В. А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / авт.-сост. В. А. Ильганаева. — Х. : КП «Городская типография», 2009. — 392 с.
11. Кушнарченко Н. М. Загальнонаукові методи документологічних досліджень / Н. М. Кушнарченко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2006. — №3. — С. 72–80.
12. Мельник Л. Г. Информационная экономика / Л. Г. Мельник. — Сумы : ИТД «Университетская книга», 2003. — 288 с.
13. Пригожин И. Р. Введение в термодинамику необратимых процессов / И. Р. Пригожин ; пер. с англ. В. В. Михайлова; под ред. Н. С. Акулова. — 2-е изд. — М. ; Ижевск : НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2001. — 159 с.
14. Пригожин И. Р. Время, хаос, квант: К решению парадокса времени / И. Р. Пригожин, И. Стенгерс. — 5-е изд., испр. — М. : Едиториал УРСС, 2003. — 239 с.
15. Пригожин И. Р. От существующего к возникающему: Время и сложность в физических науках / И. Р. Пригожин. — М. : Наука, 1985. — 327 с.
16. Пригожин И. Р. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / И. Р. Пригожин, И. Стенгерс. — М. : Прогресс, 1986. — 431 с.
17. Социальная информатика: основания, методы, перспективы / Отв. ред. Н. И. Лапин. — М. : Едиториал УРСС, 2003. — 216 с.
18. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник, 5-те вид., перероб. і доп. / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарченко. — К. : Знання, 2006. — 295 с.

Надійшла до редколегії 17.12.2010 р.

УДК 655.55

Т. Д. БУЛАХ

СУТНІСНІ ОЗНАКИ РАДІОРЕКЛАМИ

Охарактеризовано сутність і основні форми радіореклами: виступи спеціалістів, драматизація, діалог, та ін. Наведено головні правила щодо створення та транслявання радіореклами.

Ключові слова: *радіореклама, рекламний текст, форми радіореклами.*

Охарактеризовано сущность и основные формы радиорекламы: выступления специалистов, драматизация, диалог и др. Указаны основные правила создания рекламы.

Ключевые слова: *радиореклама, рекламный текст, формы радиорекламы.*